

TV-bildene av jublende mennesker som danser på Berlin-muren i november 1989 viste oss et annet Europa i anmarsj – og markerte slutten på en lang, lang etterkrigstid. Den begynte i jublende maddager 1945.

AV NILS MORTEN UDGAARD

For Norge betyr begge årstallene inngang i en ny epoke. Krigens ute og hjemme, og fem år som et hårtatt land, er trolig den mest skjellsettende felles erfaring som nordmenn har hatt, i løpet det moderne Norges korte liv som selvstendig stat. Den har satt dype spor i mer enn én generasjon. Krigens gang og utfall var også med på å forme verden rundt oss, helt til Muren og Jernteppet og minobeltene og selvskuddene midt gjennom Europa ble borte i en utrolig og fredelig revolusjon i 1989-90.

Da fredsjubelen brøt løs i frigjøringsdagene for femti år siden, var det allierte generaler som førte kommandoen: USAs Dwight D. Eisenhower og hans britiske kollega i Norge, Andrew Thorne. Men samtidig var landet delt, på en måte som ble

et første forvarsel om en kald krigs delte verden. I Finnmark sto russiske styrker, som fikk sine ordrer fra Stalin i Moskva, lenger vest mot Lyngen en liten norsk styrke under kommando av den norske regjering i London – og så resten av landet med kommandolinjer som gikk helt til Washington og London.

Men alt dette forsvant av syne under fredsrusen, der Norges egen innsats som en liten alliert heltenasjon – «Look to Norway!» sa USAs president Roosevelt – sto i sentrum. Hjemmefrontens minneverdige opprop i «Oslo-Pressen» 8. mai 1945: «Vår kamp er kronet med seier. Norge er atter fritt» nevner ikke de alliertes rolle med et eneste ord, selv om den var avgjørende for Norge. Likefullt slår oppropet an den tone og følelse av fellesskap som skulle komme til å prege etterkrigstiden i Norge: «Den fred vi nå har

Den vanskelige freden

108439
Bilag til Aftenposten
28/4-95

vunnet, skal forplikte oss like sterkt som krigen og nøden bandt våre viljer til fedrelandets sak. Sammen skal vi bygge landet opp igjen som et bedre, rikere, lykkeligere hjem for alle».

Når historikerne i dag ser tilbake på krigen, finner de ikke bare brudd, men stor kontinuitet i norsk politikk. Arbeiderpartiet, som satt med ansvaret i 1940 og i London, tok det klareste bruddet med fortiden: Johan Nygaardsvold, «Gubben» kalte de ham, ble usentimentalt skjøvet til side av Oslos tidligere ordfører Einar Gerhardsen. Han hadde maktgrepet og den ekstra autoritet som år i tyske konsentrasjonsleirer ga. Og han trakk til seg en ny elite av unge og dynamiske fagfolk, med den 37-årige sosialøkonomen Erik Brofoss og den 30-årige Jens Chr. Hauge i spissen, Hauge hadde ledet

Milorg., den hemmelige militære motstandsorganisasjonen i Norge.

Norsk nei til Churchill

Under krigen tok London-regjeringen først høylytt til orde for et tett atlantisk samarbeide etter krigen, med England og USA. Men gradvis ble dette dempet, da Sovjetunionen steg frem som en avgjørende alliert makt og det viste seg at gammel isolasjonisme og nøytralitetstenkning fremdeles satt dypt hjemme i Norge. Derfor kom Norge ut av krigen med det nye FN som sitt viktigste, synlige ankerfeste i utenrikspolitikken; i 1946 ble krigsårenes utenriksminister, Trygve Lie, FNs første generalsekretær. Ønsket om et universelt utenrikspolitisk samarbeide med alle land var en politikk der også gamle nøytralitetsilhengere følte seg hjemme – selv

SOLVEIG RIKTORS

BESTSELGER
FRA 1945

kr. 119,-

6. opplag med originale
brev og bilder.

ATHENEUM
FORLAG

FRIGJØRINGS MYNTEN

Over 23.000 har allerede sikret seg Norges Banks flotte 50-krone i sølv. Mynten utgis ved 50 års jubileet for frigjøringen, i et opplag på kun 50.000 eksemplarer. Vær rask med å skaffe deg ditt eget eksemplar. Mynten er preget ved DKM og kan også bestilles hos Norges Bank, tlf.: 22 31 60 00, eller fax: 22 33 33 37.

Kupongen sendes: Norges Bank, KOBE / F21, P.b. 1179 Sentrum, 0107 Oslo.

Undertegnede bestiller herved stk. sølvmynter à kr 250,-

Navn:

Adresse:

Postnr./sted:

Beløp:

Underskrift:

Eksp. gebyr kr 25,- kontanter i tillegg. Forbehold om utsalg

om ordet «nøytralitet» var bannlyst etter krigen.

I bakgrunnen hos lederne lå allikevel hele tiden det historikeren Olav Riste har kalt en underliggende forståelse om en stormaktsgaranti for norsk sikkerhet, fra Storbritannia. Norge arbeidet militært tett sammen med britene, hundrevis på hundrevis av norske offiserer ble utdannet i Storbritannia i årene like etter krigen – som en naturlig fortsettelse av samarbeidet i krigsårene. Nesten halve den norske hæren ble sendt til Tysklandsbrigaden i årene etter 1947, som støtte til britene i deres okkupasjonszone. Men samtidig lå Norge meget lavt da spenningen mellom øst og vest vokste og ble synlig etter krigen. Ja, Norge gikk våren 1946 så langt som til å trekke tilbake en invitasjon til Winston Churchill – til seierens politiske organisator! – fordi han hadde kritisert russernes nye «Jernteppe» gjennom Europa. Det er blitt stående som en av norsk diplomatis mørkeste skamletter.

Aldri mer 9. april?

I forsvarspolitikken mer enn i utenrikspolitikken ble det raskt klart at krigen hadde gitt Norge viktige lærdommer. Den mest åpenbare var at moderne krigsteknologi hadde trukket landet med Europas lengste kystlinje inn i stormakspolitikken for alvor. De andre lærdommene fulgte som perler på en snor: For det annet at Norge måtte få et ordentlig forsvar, og ikke bare et vaktvern; for det tredje at Norge med vel tre millioner innbyggere ikke alene ville makte å bygge opp et slikt forsvar for sitt store land- og sjøområde; og for det fjerde at den hjelp som er nødvendig utenfra måtte forberedes i fredstid. Feltoget i 1940 hadde vist hvor lite som kommer ut av improvisasjoner.

Disse fire lærdommene har preget norsk forsvarsdebatt i femti år, og gjør det fremdeles.

Britene var Norges viktigste støttespillere. Da russerne og deres kommunistiske partnere kuppet Tsjekkoslovakia vinteren 1948, skrev den britiske utenriksminister Ernest Bevin til sin USA-kollega, George Marshall, og sa at nå haster det med å få til en vestlig allianse. «Vi må handle før Norge går under», lød en av setningene i hans telegram. I april 1949 satte utenriksminister Halvard Lange Norges navn under den nye NATO-pakten, da Vesten samlet seg for å demme opp for sovjetisk maktutfoldelse i Europa. Men selv om NATO langt på vei var en videreføring av krigens allianse, måtte Arbeiderpartiet kjempe en hard og seig kamp mot nøytralister og en USA-kritisk venstrefløy før ledelsen fikk partiets «ja» til NATO.

derpartiet kjempe en hard og seig kamp mot nøytralister og en USA-kritisk venstrefløy før ledelsen fikk partiets «ja» til NATO.

Styringsiver

Det var Arbeiderpartiet som med størst politisk dyktighet klarte å fange opp de nye stemningene i Norge etter krigen. Det gamle klassekamppartiet ble nasjonalt for alvor. Med Gerhardsen som vår første «landsfader» satset partiet på den styrkede fellesskapsfølelse i 1945 og på ekspertenes evne til å reformere – snarere enn revolusjonere – det norske samfunn. Her sto sosialøkonomene sentralt, med et ærgjerrig program for politisk sam-

KJERNEVÅPEN: Frykten for kjernefysiske våpen har preget hele etterkrigstiden etter at amerikanerne slapp hydrogenbomben over den japanske byen Hiroshima den 6. august 1945 og Japan kapitulerte.

funnsstyring, der det klassiske «marked» hadde liten eller ingen rolle å spille. Kapitalismen slik det ble forstått i USA vakte motvilje; norsk økonomisk etterkrigstenkning lå til å begynne med nærmere grunntankene i Stalins kommando-økonomi.

Da USA i 1947 lanserte Marshallplanen, for å få hjulene i gang i et krigsherjet Europa og motvirke kommunismens velgerappell, da fikk Norge et problem. Finansminister Brofoss' instinkt var negativt; han advarte mot «lån som en kan si flyter på storpolitikens ebbe og flod». Bare langsomt og som det mest nølende land i Vest-Europa, ved siden av Sverige, gikk Norge inn i Marshallplanen. Den pumpet ikke bare dollar inn i det valutahungrige næringsliv, men knesatte frihandel, en forsiktig markedsøkonomi og tett europeisk økonomisk samarbeide som en

betingelse. Her bøyde Norge seg gradvis og knirkende.

Nobelpriser

Krigens viktigste virkning også for Norge var at USA, med sin enorme industrielle potens og militære styrke, engasjerte seg for fullt i Europa. Amerikanerne formet villige vest-europeiske samfunn i sitt bilde, i en verdensdel som hadde mistet mye av sin selvbevissthet under to blodige storkriger. Det knuste Tyskland etterlot seg et tomrom som USA fylte, også innen forskning og kultur. Nobelprisene som før krigen ofte gikk til tyske læresteder og til de mange jødiske forskerne der, strømmet nå over Atlanten til USA. Hollywood ble også Europas filmmetropol, dollaren den eneste virkelig harde valuta, USAs makt og politiske handlekraft sto frem som den egentlige garanti for Vest-Europas sikkerhet på et delt kontinent.

Den 6. august 1945 eksploderte historiens første atom-bombe over den japanske byen Hiroshima, som symbol på en ny tids destruktive kraft – og på amerikanernes militære dominans. Mens vi i Norge jublet over freden i maidagene 1945, falt unge amerikanere og briter i krigen som fortsatte mot Japan, i fire lange måneder.

Atomsoppen ble selve sinnbildet av en etterkrigstid med kald krig, opprustning og en maktbalanse som delte verden i to blokker. I denne konflikten spilte Norge rollen som en liten, men viktig alliert stat. Vi deltok der Vestens politikk ble drøftet og utformet, i NATO.

Europeisk revolusjon

Men da Berlin-muren og Jernteppet raste sammen under det som var en ny europeisk revolusjon i 1989-90, da tok etterkrigstiden definitivt slutt. Europa var ikke lenger delt. Historiens lengste og kraftigste økonomiske vekstperiode hadde bragt Vest-Europa opp på høyde med USA i økonomisk styrke. Tyskland er tilbake som en økonomisk og politisk stormakt i Europa; EU-landene overtar mer og mer av USAs etterkrigsrolle; EU er i gang med å forme et nytt NATO – mens russerne er presset lenger østover enn noen gang siden Peter den stores tid for tre hundre år siden.

I dag møter Norge ikke lenger en «etterkrigstid», men et nytt Europa under rask omforming. Under EU-avstemningene både i 1972 og 1994 har vi sagt nei til å engasjere oss aktivt i denne omformingen – Norge er tilbake i førkrigstidens rolle som en fjern og egenrådig europeisk randstat.